

Bruno Skenderović

Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj

Kada se govori o Bunjercima, najčešće se imaju u vidu Bunjevci u Bačkoj - bački Bunjevci, koji čine znatan dio stanovništva sjeverne Bačke, posebno dva najveća grada, Subotice i Sombora.¹

Pod Bačkom se, zapravo, podrazumijeva teritorij nekadašnje mađarske Bačkobodroške županije (*Bács-Bodrog vármegye*): oblast između Dunava i Tise s gornjim granicama iznad Baje i Subotice.² Premda nijedno područje Bačko-bodroške županije nije bilo u sastavu Hrvatske, već su samo jugozapadna i južna granica ove mađarske županije na Dunavu bile zajedničke s granicama hrvatskih županija (Srijemske i vrlo malo Virovitičke), dijelovi povijesti ove nekadašnje mađarske županije nedvojbena su dio i povijesti hrvatskog naroda.³

Za razliku od Srijema i Banata, Bačka se uspjela do danas održati kao jaka katolička oblast. U prvoj polovici prošlog stoljeća, dvije trećine je bilo katoličke vjere,⁴ a prvih godina Kraljevstva SHS oko tri petine⁵. Vrlo značajni dio bačkoga katoličkoga puka čine i dvije velike grane hrvatskoga naroda, koje je trijanonska granica pogubno razdvojila: Bunjevci i Šokci.

-
- 1 Svakako je najcjelovitije djelo o Bačkim Hrvatima: Ante Sekulić, *Bački Hrvati - Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 52, Zagreb 1991. Usp. još i: Tomo Vereš, *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*, u: *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica 1997, 81-109; Ante Sekulić, *Oko istine u knjizi o bačkim Bunjercima*, Marulić 6/1990, Zagreb, 823-834; Tomo Vereš, *Prilog istini o bačkim Bunjercima*, u: *Bunjevačko pitanje danas*, 110-125.
 - 2 Hrvatska enciklopedija II, Zagreb 1941, 83-84.
 - 3 Najveći dio Bačko-bodroške županije je 1918. otrgnut od države čiji je uvijek bio sastavni dio (ne uzimajući u obzir razdoblje turske vladavine) i dodijeljen je novostvorenom Kraljevstvu SHS. Samo je malen sjeverozapadni dio ostavljen Mađarskoj (tzv. Bajski trokut) i taj je neznatan ostatak spojen s Kiškunskom županijom (*Kiskun megye*) u još i danas postojeću Bačko-kiškunsku županiju (*Bács-Kiskun megye*), koja tako u svom nazivu sadrži povijesnu reminiscenciju. Zanimljivo je da je pred Drugi svjetski rat među nekim bačkim intelektualcima nastala jedna nerealna sintagma "Bačka Hrvatska", kojom je izražavan negativan stav bačkih Hrvata prema Srbiji i Mađarskoj (npr. Andrić Josip, *Slavlje Bačke Hrvatske u Zagrebu*, Subotičke novine 19/1940, 5; Marko Čović, *Bačka Hrvatska*, Subotičke novine 51/1940, prilog "Kultura", 2). Pojam je osobito rabljen u zagrebačkom Društvu Bačkih Hrvata do 1945., a nakon toga je na ovu temu mnogo pisao emigrant M. Čović. Od suvremenika ovaj termin najviše rabi Ante Sekulić.
 - 4 Zoltan Dere, *Demografske prilike u Vojvodini prema popisu Lajoša Nada iz 1828. godine*, Zbornik Matice srpske za istoriju 46, Novi Sad 1992, 106-7, 111; Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarne statistika Vojvodine*, Novi Sad 1991, 108.
 - 5 "Po popisu od 31. 1. 1921. B[aćka] je imala 735.117 stanovnika (od tih 5260 vojnika), od kojih je bilo Srbo-Hrvata 246.598, Slovenaca 4850... Slovaka 30.266, Rusina 11.039... Mađara 260.998, Nemaca 173.796, Jevreja 14.064... a po veri pravoslavnih 159.916, katolika 449.038, grko-katolika 12.180, evangelika 98.668..." *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*, Zagreb b.g., 134. Usp. još i znanstveni rad Stjepana Šterca: *Promjene nacionalnog sastava stanovništva istočne Slavonije i zapadnog Srijema i Bačke*, Glas ravnice 15, Subotica 1991, 4-15.

Među bačkim gradovima za povijest Hrvata svakako najodličnije mjesto zauzima Subotica. Nekada najznačajniji dio ove "varoši" činilo je bunjevačko stanovništvo. U doba ukidanja Vojne granice u Subotici (1743. godine) subotički su Hrvati (koje vrela u to doba najčešće nazivaju Dalmatincima, rjeđe Ilirima rimokatolicima, dok je termin Bunjevac postao dominantan tek zadnjih desetljeća XIX. stoljeća) činili oko dvije trećine pučanstva.⁶ U Hrvatskoj se pred Prvi svjetski rat o Subotici pisalo kao o najvećem hrvatskom gradu.⁷ Po stvaranju Kraljevstva SHS nešto je smanjen udio hrvatskog pučanstva na teritoriju grada, ali je ono (gotovo tri petine) i dalje bilo dominantno.⁸ Nakon Drugog svjetskog rata je došlo do postupnoga i konstantnoga doseljavanja većeg broja Mađara iz Banata i Bačke u Suboticu, te je ona postala središtem vojvodanskih Mađara. Zadnjih desetljeća Bunjevci čine oko trećinu gradskog pučanstva i općine.⁹ Mnogi od subotičkih Bunjevaca zauzimaju istaknuto mjesto u prošlosti i suvremenosti hrvatskog naroda.

I Sombor je od značaja za hrvatsku povijest. Sedamdesetih godina XVIII. stoljeća somborski su Dalmatinci činili jednu trećinu pučanstva.¹⁰ Prema popisu iz 1921. godine udio u ukupnom stanovništvu im je smanjen na nešto manje od četvrtine.¹¹ Ova je brojka 1991. godine smanjena na oko šestinu pučanstva.¹² Somborski Bunjevci su, također, dali svoj doprinos hrvatskoj povijesti, iako mnogo skromniji nego Subotičani.

Već je s pravom zamijećeno da o Bunjevcima postoji vrlo mnogo djela različite vrijednosti.¹³ Najviše literature potiče iz međuratnog razdoblja. Uzrok tome se može tražiti u temeljnom političkom problemu prve jugoslavenske države: srbijansko i srpsko tretiranje Kraljevine SHS odn. Jugoslavije kao proširene Srbije što je kod većine ostalih južnoslavenskih naroda stvorilo jake pokrete za očuvanjem nacionalnog identiteta.

6 István Iványi, *Szabadka szabad királyi város története I*, Szabadka 1886, 135; Gašpar Ulmer, *Podaci za istoriju Subotice od kraja XVII do sredine XVIII veka*, Zbornik za istoriju 15, Novi Sad 1977, 126-128.

7 Petar Pekić, *Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti*, Obzor, Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb 1936, 91.

8 "Subotica... ima 90.681. stanovnika (31. 1. 1921.), od kojih: Srbo-Hrvata 60.699, Mađara 26.749, Nemaca 2.475, Jevreja 3.905; pravoslavni 6.746, katolika 78.494, evangelika 1.378." *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*, 437.

9 Po popisu iz 1971. godine Hrvati su činili 31,6% općinskog pučanstva (46.331 od ukupnih 146.773 stanovnika) pri čemu je bilo još 5670 (4,1%) "ostalnih" među kojima najviše izjašnjenih kao "Bunjevci". (*Subotica u brojkama 1967-1971*, Subotica 1972, 27-28). Uslijed djelovanja srpskih propagandnih medija i straha, subotički su se Hrvati (za razliku od Mađara i Srba) na popisu iz 1991. godine podijelili na Hrvate, Bunjevce i Jugoslavene. Od 150.534. stanovnika, Srba je bilo 22.335, Crnogoraca 1.755, Jugoslavena 22.746, Bunjevaca 17.439, Jevreja 110, Nemaca 208, Mađara 64.277, Roma 421, Hrvata 16.369 i "nepoznatih" 1395. (*Popis 3*, 222-223). Sa vjerskog stajališta, situacija je bila ovakva: katolici 100.267, pravoslavni 22.276, protestanti 2.630, ateisti - 5.591 i nepoznato - 18.109 (*Popis 2*, 117).

10 Antal Hegediš, *Sombor slobodni kraljevski grad (1749-1849)*, Novi Sad 1988, rukopis u Istarskom arhivu u Somboru, 65-66. Smatra se da je brojčani odnos somborskog pučanstva od dvije trećine Srba i jedne trećine Dalmatinaca postojao još od povlačenja Turaka s kraja XVII. stoljeća.

11 "Sombor... ima 31.342. stanovnika (31. 1. 1921.) od kojih je 22.397. Srba, 5.275, Mađara, 2.996 Nemaca, 1.126 Jevreja; pravoslavni 13.529, katolika 15.989." *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka IV*, 274.

12 Od ukupno 96.105. stanovnika u Somborskoj općini 1991. godine, Srba je bilo 48.895, Crnogoraca 1.014, Jugoslavena 15.330, Bunjevaca 2.946, Jevreja 5.591, Mađara 15.397, Nemaca 384, Roma 117, Hrvata 8.693, Šokaca 875 i "nepoznatih" 603. (*Popis 3*, 220-221). Konfesionalna struktura je bila ovakva: katolici 31.600, pravoslavni 43.164, protestanti 472, ateisti 5.753 i nepoznati 14.705. (*Popis 2*, 116.)

13 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 89; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 15.

S jedne strane, teritorijalno objedinjavanje bačkih Hrvata s Hrvatima u Hrvatskoj u jedan državni okvir omogućilo je širenje hrvatske nacionalno-integracijske ideje i otvorenije ispoljavanje hrvatstva bačkih Bunjevaca, dok je, s druge strane, širenje srbijansko-pijemontističke velikosrpske ideje na sjever Bačke (gdje se najbrojnije slavensko stanovništvo krajem XIX. i početkom XX. stoljeća nazivalo najčešće Bunjevcima) izazvalo i reakciju velikog broja samih Bunjevaca.¹⁴ U takvim je uvjetima nastalo mnoštvo spisa o različitim aspektima bunjevačkog života i povijesti. Većina je aktivnosti i pisana nasljeđa bila hrvatski orijentirana, što je izazvalo brojne sukobe s velikosrpskom idejom i praksom.¹⁵ U suštini se ipak radilo samo o održavanju napetosti različitog intenziteta, i, u krajnjoj crti, toleriranju hrvatstva u duhovnom životu kod Bunjevaca. Vjerojatni rezon srpske politike je pri tome da će se s bunjevačkim pitanjem (zbog teritorijalne odijeljenosti od hrvatskih županija, relativne malobrojnosti, izvjesne raslojenosti među samim Bunjevcima itd.) mnogo lakše razračunati, nakon rješavanja drugih, mnogo težih i većih problema (hrvatsko, crnogorsko, albansko, muslimansko, mađarsko i njemačko pitanje). Suvremenost zorno pokazuje da je odnos srbijanske politike prema bačkim Bunjevcima određen ukupnim hrvatsko-srpskim odnosima.

I pored mnoštva hipoteza, ne samo da je nejasna etimologija naziva Bunjevac, već i *etničko porijeklo* Bunjevaca, premda se ono najčešće dovodi u vezu s miješanjem vlašskog i hrvatskog pučanstva i asimiliranjem starosjedilačkog vlašskog stanovništva od strane Slavena (Hrvata).¹⁶ Prvi su poznati spomeni toga imena iz 1570. i 1622. godine, dok se ono češće javlja na prijelazu između XVII. i XVIII. stoljeća.¹⁷ U Bačku su se Bunjevci doseljavali pod vodstvom franjevac Bosne Srebrene tijekom turske vladavine Mađarskom, a povijesno je najpoznatija tradicionalna seoba iz 1686. godine.¹⁸

U procesu formiranja *suvremene nacionalne svijesti* među bačkim Bunjevcima, do današnjeg dana se uočava niz čimbenika, od kojih su najvažniji: prostorna odijeljenost od Hrvatske, karakter odnosa između Mađarske i Hrvatske tijekom XIX. stoljeća, standardiziranje hrvatskog jezika polovicom XIX. stoljeća, kontakti s hrvatskom maticom, srpska propaganda inspirirana panslavizmom i srbijanskim poimanjem jugoslovenstva, pokušaji mađarizacije nakon Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine,

14 U demografskom pogledu, nacionalizacijom je nazivana potreba promjene nacionalne strukture u bivšim dijelovima Austro-Ugarske pripojenim Kraljevini SHS, što je bio i jedan od temeljnih ciljeva agrarne reforme.

15 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 85-91, 120-121, 134.

16 Josip Buljovčić, *Pregled mišljenja o poreklu i imenu Bunjevaca*, Filološki ogleđi, Subotica 1996, 165-171; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 16-25. Dodajmo da ni ovi, ni drugi autori ne navode mišljenje o bunjevačkom imenu koje se nalazi u: Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, pretpisak, Zagreb 1975, 109, 781. Čini se, međutim, neprijepornim da naziv Bunjevac ima etimološki pejorativno značenje (kao, recimo, Švaba za Nijemce), i da su ih prvotno koristili drugi narodi, a ne sami pripadnici ove skupine. Npr.: Ivan Jakšić, Slavko Gavrilović, *Izvori o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII i početkom XVIII veka I*, Beograd 1987, 124, 230.

17 Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Srpska kraljevska akademija, posebna izdanja knjiga LXXIX, filozofski i filološki spisi knjiga 19, Beograd 1939, 61-63, 288-295.

18 Na njenu 250. obljetnicu u Subotici je bila velika svečanost u kojoj su sudjelovali i brojni "suplemenici" iz zap. Hercegovine, Dalmacije, uz brojne crkvene i svjetovne goste iz Hrvatske. Među mnoštvom listova koji su zabilježili ovaj događaj, usp. npr. *Klasje naših ravni* 4/1936, Subotica 1936. No, 300-ta je obljetnica obilježena uglavnom u okvirima Crkve, jer javne manifestacije nisu bile dopuštene. Iza ove proslave ostalo je malo pisanih tragova. Vidi npr. *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986. povodom 300 obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*, Subotica 1987.

salašarski život i urbanizacija, stvaranje Kraljevstva SHS i srbizacija, religioznost i, konačno, pripadnost bunjevačke ikavštine slavenskoj grupi jezika.

1. Temeljna politička značajka odnosa između Hrvata i Mađara u prošleme stoljeću bila je hrvatska težnja za što većom autonomijom. U takvim je uvjetima sklopljena Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. godine, nakon čega su Hrvati istočno od Dunava i Drave praktički ostali prikraćeni u formiranju moderne hrvatske nacije. Svjesni trenutnih međusobnih odnosa Hrvata i Mađara, bački su se bunjevački prvaci odlučili za rabljenje termina Bunjevci,¹⁹ premda su u uporabi postojali i drugi nazivi.²⁰ Takvo je stajalište izraženo i početkom XIX. stoljeća.²¹

Ostaje ipak znanosti nepoznato kako dolazi do češće i potom dominantne uporabe naziva Bunjevci u razdoblju od 1848. do 1868. godine? Još se uvijek traže odgovori na pitanje koje svakako zahtijeva dugo i mukotrpno izučavanje sačuvanih vrela i različite literature. Smatramo mogućim takav način razmišljanja narodnih vođa bačkih Dalmatinaca: termin Hrvat bi neminovno izazvao sukobe s mađarskom vlašću; zbog pripadnosti Dalmacije austrijskom dijelu državne zajednice, naziv Dalmatinac također ne bi bio prikladan sa stajališta mađarske države, i to u dva pravca: prema Austriji, zbog stalnih isticanja Hrvatskog sabora za vraćanje Dalmacije nominalnoj Trojednici, ali i zbog unutarnjih mađarskih razloga jer bi naziv Dalmatinac implicirao pripadnost hrvatskome narodu; ilirsko ime je krajnje neodređeno, a tada se već spoznalo da Iliri nisu bili etnički srodni južnim Slavenima. Tako je ostao neutralan termin Bunjevci koji ne bi bio nepogodan za državnu vlast.²²

2. Poseban problem zauzima standardiziranje hrvatskoga jezika. Kardinalna (za Bunjevce povijesno najpogubnija i u budućnosti nepopravljiva) je zato bila iliristička jezična reforma u temelju koje je Gajeva odluka o štokavskoj ijekavici kao književnom jeziku Hrvata.²³ Na taj je način odgurnut jezik kojim su se služili samo Hrvati, i kojim je govorilo najviše Hrvata, a to je tzv. štokavska ikavština. Čini se, naime, da su u tome pogledu neki hrvatski uglednici iz same Hrvatske olako nasjeli na suptilne srpske namjere kasnije istaknute u "Načertaniju" iz 1844,²⁴ i Vukovu "Kovčežicu" s prilogom "Srbi svi i svuda" iz 1849.²⁵ Standardiziranje hrvatskoga jezika, uz prostornu odvojenost bačkih Bunjevaca od ostalih Hrvata i zajednički svakodnevni život s drugom slavenskom skupinom, srpskom, rezultiralo je, s jedne strane, neprihvatanjem hrvatskoga književnog

19 Petar Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb 1930, 156-157. Više je znanstvenika sa žalošću isticalo da Pekić piše bez navođenja vrela (značajka stila velikog broja međuratnih povjesničara), ali su se u određenim slučajevima fakti kasnije pokazali istinitima. Premda su njegova djela od velika značaja za bačke bunjevačke Hrvate, valja imati u vidu da nije pisao *sine ira et studio*, već je imao "navijačko" stajalište, što je uticalo i na njegov stil pisanja. Pored toga, često je nekritički preuzimao tuda mnijenja.

20 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 76.

21 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90-91.

22 Za ovakvo mišljenje bi tek trebalo naći potvrdu u vrelima, premda se ova spekulacija čini dosta vjerojatnom.

23 Nije Gaj jedini bio politički kratkovid u odnošajima sa srbijanskom politikom. Slično su prošli mnogi hrvatski uglednici XIX. i XX. stoljeća, među njima i Gajev suvremenik ban Jelačić (P. Šimunić, *Načertanije*, 74-75, pripominjemo da Jelačićeva povijesna uloga još nije potpuno rasvijetljena).

24 Tekst ovoga programa, kao i nedvojbeno najbolju njegovu kritiku vidi u: Petar Šimunić, *"Načertanije" tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*, Zagreb 1992.

25 Podrobnije o tome usp. Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985, 381-391.

jezika kod dijela Bunjevaca,²⁶ i s druge strane, većom tolerantnosti prema srpskom književnom jeziku. I danas je još mnogim Bunjivcima teško shvatljiva razlika između književnoga i govornoga jezika, što je pogodno tlo za manipulacije o zasebnoj bunjevačkoj naciji, zbog čega neizbježno dolazi do slabljenja veze s matičnim hrvatskim korpusom.

3. Dakako, u formiranju nacionalne svijesti kod bačkih Bunjevaca odgovarajuću su ulogu odigrali kontakti između bunjevačkih i ostalih Hrvata. Dodiri tijekom XIX. stoljeća se često zanemaruju, ali je očevidno da su bili brojni. Osobito su intenzivirani u vrijeme obe jugoslavenske države, a od početka domovinskog rata znatno su otežani. Ovdje ćemo najviše pozornosti obratiti na doba Austro-Ugarske, jer se o hrvatskim utjecajima toga doba malo zna, a jedna od glavnih teza srpske politike je da do "kroatizacije" dotle samosvojnih Bunjevaca dolazi nakon I. svjetskog rata.²⁷

Počet ćemo s jednim članom plemenitaške obitelji Marković, Pavlom Markovićem, sinom znamenitog subotičkog senatora Matije Markovića koji je, kao opći doktor prava (*Juris Universi Doctor*) držao repetitorij i ujedno bio redovni profesor iz prirodnog, općeg javnog i međunarodnog prava (*Juris Naturalis, et Publici Universalis ac Gentium*) na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu.²⁸ U Gajevu Ilirskom pokretu, dakle hrvatskom narodnom preporodu, sudionik je bio i Subotičanin dr. Franjo Zomborčević.²⁹ Nešto kasnije, posredstvom Ivana Mažuranića bački su Bunjevci dobijali kalendare i udžbenike iz Hrvatske.³⁰ Mnoga su bunjevačka glasila (nakon 1870.) imala svoje pretplatnike u Zagrebu i drugim većim gradovima u Hrvatskoj.³¹ Ivan Antunović, otac bunjevačkog narodnog preporoda, u svom preporoditeljskom radu bio je u tijesnoj vezi s onovremenim vodećim hrvatskim uglednicima (osobito sa J. J. Strossmayerom, banom Mažuranićem, F. Račkim te s drugim vođama hrvatskih političkih stranaka, a spomenimo ovdje još i istarskoga biskupa Jurja Dobrilu), bio je i kandidatom za člana

26 Subotički Istorijski arhiv sadrži više akata iz XVIII. i XIX. stoljeća pisanih nedvojbeno hrvatskim jezikom - ikavicom. Neka od njih su i publicirana. Npr. Aleksa Ivić, *Kako su govorili i pisali Bunjevci u XVIII. veku?*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 166-167; *Statut, Koreni / Gyökerek I, Svedočenje vekova - pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828. / Évszázadok vallomás - Szabadka közzégi helyzete és lakossága 1391-1828*, Subotica / Szabadka 1991, 73-75; Josip Buljovčić, *O jeziku i ortografiji gradskog Statuta iz 1745. godine*, Filološki ogledi, Subotica, 1996, 9-13; Slaven Bačić, *Iz prošlosti subotičkog vatrogasiva*, Rukovet 1-2-3/1997, Subotica, 47-48.

27 Odličan pregled političkih, ekonomskih i kulturnih prilika između dva svjetska rata u Subotici, kao centru bačkih bunjevačkih Hrvata, vidi u: Kalman Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici (1920-1941)*, diplomski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Grupa za istoriju, [Subotica 1990], 8-15.

28 Gašpar Ulmer, *Prosjaci u Subotici krajem XVIII i prvoj polovini XIX veka (u vreme slobodnog kraljevskog grada)*, Subotica 1994, 87; Istorijski arhiv Subotica (u daljnjem tekstu IASu) F: 272 pol 15-A-6/1791. U ovom arhivskom aktu, inače datiranom sa 13. siječnjem 1791. godine, kaže se da je ovaj posao obnašao još od 1780. godine, ali iz akata subotičkog arhiva nismo mogli utvrditi do kada. Prema arhivi zagrebačkoga Pravnoga fakulteta, Pavao Marković je na ovom fakultetu predavao prirodno, opće javno i međunarodno pravo od 1785. do 1810. godine, ali nisu sačuvani nikakvi drugi podaci o njemu. *Spomenica Pravnog fakulteta u Zagrebu (1776-1996)*, Zagreb 1996, 199-200.

29 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 89.

30 Isto, 90; Isti, *Povijest Hrvata*, 155.

31 Bela Gabrić, *Suradnja dra Josipa Andrića s Hrvatima u Bačkoj*, Dr Josip Andrić 1894-1967 Zbornik, izd. Organizacioni odbor za podizanje spomenika dr. Josipu Andriću u suradnji s HKD sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Zagreb 1971, 48.

JAZU, a skupa sa svojim suradnicima (Blaž Modrošić i dr.) zalagao se da se kao književni jezik upotrebljava ijekavica jer da ikavica “nije shodna za naobraženje”.³² Među suradnicima bunjevačkih glasila bili su primjerice J. J. Strossmayer, i srijemski književnik i župnik Ilija Okrugić, pri čemu je dakovački biskup financijski potpomogao bunjevačke listove i edicije.³³ Zabilježeno je da su se neki bunjevački uglednici iz druge polovice prošlog stoljeća školovali u Požegi i drugim mjestima u Hrvatskoj.³⁴ U Hrvatskoj se pojavljuju znanstvena i popularna djela o Bunjevcima.³⁵ Povjerenici Matice Hrvatske su radili u Subotici osamdesetih i devedesetih godina XIX. stoljeća, i među ostalim širili njena izdanja među ovdašnjim pučanstvom.³⁶ Također je Hrvatsko književno društvo “Svetog Jeronima” imalo svoje povjerenike i brojno članstvo u Subotici još od 1878. godine, te je veliki broj izdanja ovoga Društva bio raširen među bačkim Hrvatima (do 1910. godine preko 10.000 knjiga, od toga u Subotici 6.000).³⁷ Pored navedenih matičinih i svetojeronimskih izdanja, i druga su djela iz Hrvatske bila prisutna u bačkim bunjevačkim krajevima, a u Subotici je bilo dosta pretplatnika na hrvatske časopise,³⁸ budući su listovi iz Hrvatske pratili prilike bačkih Bunjevaca.³⁹ Mnogi su odličnici iz Hrvatske (crkveni velikodostojnici, znanstvenici, narodni zastupnici i dr.) posjećivali subotičke Bunjevce koncem prošlog i početkom ovog stoljeća.⁴⁰ U subotičkom “Nevenu” i “Danici” su surađivali hrvatski pjesnici kao što su i subotički Bunjevci nalazili mjesto u hrvatskim časopisima (npr. Miroljub Ante Evetović).⁴¹ U bunjevačkim su se domovima nalazile hrvatske trobojnice, pod kojom su subotički Bunjevci 1918. raskidali svoje veze s Mađarskom,⁴² a na zasjedanju Hrvatskoga sabora od 29. X. 1918. i bački su Bunjevci imali svoje predstavnike.⁴³

Nakon stvaranja Kraljevstva SHS, “poslije prvog oduševljenja i idealizma nastupilo je razočaranje, ali baš tada je suradnja s Hrvatskom pojačana na političkom i na kulturnom području”.⁴⁴ Na političkom planu, prije svega valja istaći jakost HSS u bunjevačkim selima i na salašima,⁴⁵ dok je suradnja na kulturnom polju osobito bila

32 Isto, 146; P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90.

33 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 77.

34 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90.

35 Vjekoslav Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati III*, Zagreb 1883, 197-205, Ivan Murgić, *Uspomene na gornju Krajinu s osobitim obzirom na Bunjevce*, feljton, Vienac 2-8/1882, Zagreb; Radoslav Lopašić, *Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović*, Zagreb 1888, 59-61; B. Gabrić, *Suradnja*, 47; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 29, 43, 46-47.

36 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 81.

37 A[lojzije]. Poljaković, *HKD Sv. Jeronima u narodnom preporodu Bačkih Hrvata*, Klasje naših ravni V/1, Zagreb 1943, 57-58.

38 P. Pekić, isto; A. Sekulić, isto; S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 159.

39 Ivan Kujundžić, *Izvori za povijest Bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb 1968, 19, 30-32, 34, 37, 39, 42, 44 itd.

40 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90-91.

41 Isto, 91.

42 Joso Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica 1934, 110-113; P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 91; P. Pekić, *Povijest Hrvata*, 211-213.

43 Isto, 210.

44 B. Gabrić, *Suradnja*, 48.

45 Stjepan Radić je s najbližim suradnicima sredinom dvadesetih godina držao govore pred velikim brojem pristaša u Somboru (M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor 1971, 33-34), a Tavankut je između dva svjetska rata bio jako uporište Mačekove HSS.

izražena kroz brojna hrvatska društva u Subotici i bunjevačka u Zagrebu.⁴⁶ Tijekom postojanja svih jugoslavenskih državnih zajednica, mnoga su bunjevačka djeca stjecala i još uvijek (mada u smanjenom broju zbog otežanih financijskih uvjeta, straha i sl.) stječu naobrazbu u Zagrebu i drugim hrvatskim sveučilišnim centrima.

Također valja istaknuti i razdoblje II. svjetskog rata kada je izvjestan broj "običnih" ljudi, ali i dio bunjevačke elite preselio u Zagreb (npr. P. Pekić, Albe Šokčić, Josip Vuković Đido, Jakov Kopilović, više nogometaša "Bačke" i dr.) gdje su utemeljili svoje društvo i tiskali knjige. Neki od njih su čak bili u vrhovima ondašnje hrvatske vlasti.⁴⁷

Danas u Zagrebu i u cijeloj Hrvatskoj postoji više udruga bačkih Bunjevaca, članovi kojih su i mnogi Bunjevci koji su na različitim razinama državnih, političkih i gospodarstvenih struktura Hrvatske.

Još je nebrojeno mnogo primjera koji ukazuju na veze Hrvatske s bačkim Bunjevcima, ali smo se ograničili na podastrte slučajeve kao najznakovitije.

4. Srpska je propaganda još u XIX. stoljeću ostvarila kontakte sa subotičkim i somborskim Bunjevcima. Temelj je te agitacije bilo daleko krvno i etničko srodstvo izraženo kroz južnoslavenstvo i panslavizam.⁴⁸ Ne može se reći da djelatnost potaknuta iz Beograda nije imala rezultata, čak i na ugledne bunjevačke preporoditelje: u djelatnosti Ivana Antunovića je uočljiv panslavizam kao posljedica suradnje s novosadskim Srbima, Ambrozije Boza Šarčević, jedan od preporoditeljskih prvaka je održavao kontakte s ondašnjim srbijanskim ministrom inozemnih poslova Garašaninom i novosadskim književnikom i tvorcom Srbijanskog građanskog zakonika Jovanom Hadžićem, a Kalor Milodanović, urednik glasila "Misečna kronika" i "Subatički glasnik" je u to vrijeme preselio u Beograd i postao visokim činovnikom srbijanske vlade.⁴⁹ Matica srpska je u to doba raspisala natječaj za raspravu o Bunjevcima,⁵⁰ a srpski su autori pisali o Bunjevcima kao Srbima.⁵¹

Osim propagandističkih dotjecaja, iz činjenice suživota proisticali su i uobičajeni kontakti i suradnja bačkih Hrvata s bačkim Srbima. Tako su Srbi povremeno sudjelovali u nakladničkoj djelatnosti Bunjevaca i u suosnivanju subotičke Zemljodilske štedionice 1888. godine,⁵² a na prijelazu dva stoljeća, na kulturnom su planu subotičke i somborske

46 B. Gabrić, *Suradnja*, 48-51.

47 Antun Vidić, *Sudbine*. Marko Čović, *bački Hrvat, "Lomljen ali nikada slomljen..."*, Hrvatski glasnik 51/1994, Budimpešta, 6.

48 "Verospovest ih je [Bunjevce - B. S.] delila i tudila od rasnih im sunarodnika - Srba". Stefan Ilkić, *Bunjevci i mađarizacija*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 136; Na ovom također inzistira Alba M. Kuntić navodeći citate Petra Petrovića Njegoša ("Ne pita se ko se kako krsti, no čija mu krvca grije prsi, čije l' ga je zadajilo ml'jeko") i Ivana Antunovića ("...da smo jednim otcem od jedne te iste matere rođeni, krv od krvi..."). *Bunjevac, Bunjevcima i o Bunjevcima*, Subotica 1930, 46-47.

49 S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 138, 147, 153; Alba M. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, Beograd 1969, 416-420. Kalor Milodanović je po preseljenju u Beograd čak prešao u pravoslavnu vjeru.

50 Vasa Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca*, Letopis Matice srpske 325, Novi Sad 1930, 158.

51 Laza Knežević, *O Bunjevcima*, Letopis Matice srpske 128, Novi Sad 1881, 118; Ivan Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica 1894, 3, 71-77 itd.

52 Aleksa Ivić, *Iz prošlosti Bunjevaca*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 107.

bunjevačke udruge surađivale sa srpskima iz Subotice i Novog Sada,⁵³ početkom stoljeća je u Socijaldemokratskoj stranki Ugarske postojala zasebna Srpsko-bunjevačka sekcija⁵⁴ itd.

No, izgleda da srpski doticaji s bunjevačkim življem ipak nisu bili osobito razvijeni, pa su srpski listovi u Novom Sadu pred prvi svjetski rat sa žaljenjem isticali što Bunjevce “nisu pridobili za srpstvo”, što zorno odslikava cilj srpske suradnje s Bunjevcima.⁵⁵ Inspirirani južnoslavenskom idejom bajski, somborski i subotički su Bunjevci skupno radili na odvajanju od Mađarske, ali je u oba ova grada postojala oporba među Bunjevcima koja je bila spremna i na kompromis s Peštom.⁵⁶

Između dva svjetska rata bio je i izvjestan broj prosrpski orijentiranih Bunjevaca, bilo otvoreno (Alba M. Kuntić, Mara Malagurska poslije udaje Đorđević Malagurski, Marko Jurić itd.), bilo kroz isticanje bunjevačke samosvojnosti (Mijo Mandić, Joso Šokčić, Stipan Matijević, Tošo Išpanović, Gavro Đelmiš, Martin Matić, Albe Malagurski Čurčić). To se očitovalo kako u političkim sferama (uključiv i pripadnost srpskim političkim strankama), tako i kulturnim. Takve podjele među Bunjevcima su i danas aktualne.

5. Bliska vezanost bačkih Bunjevaca za mađarsku i preko nje habsburšku srednjoeuropsku civilizaciju je višestruka. Navest ćemo samo nekoliko simboličkih primjera. U događajima 1848/9. subotički su Bunjevci bili na strani Mađara, što je osobito smetalo nekim Srbima, koji su imali odbojan stav prema habsburškoj državi⁵⁷. Onovremeni mađarski povjesničari su Bunjevce smatrali dokazano vjernima mađarskoj državi i kruni,⁵⁸ što srpski pisci zamjeraju Bunjevcima⁵⁹.

Međutim, takav stav bačkih Bunjevaca nije samo plod mađarskoga nacionalizma (čega nesumnjivo ima), već i mađarsko-bunjevačkih uzajamnih odnosa i utjecaja. Tako je, primjerice, velik broj mađarizama i germanizama u svakodnevnom govoru bunjevačkih Hrvata (koji su iz svoje postojbine donijeli još i mnogo turcizama). Također su bunjevačka imena pod velikim mađarskim utjecajem. Tako je npr. Ljudevit kod Bunjevaca Lajčo, što je od mađarskog *Lajos*, Elizabeta se zove i Eržikom - prema mađarskom *Erzsébet* itd. Pored toga, više je izravno preuzetih mađarskih imena kao što su Kalman (mađ. *Kálmán*, hrv. Koloman), Bela (mađ. *Béla*), Geza (mađ. *Géza*) itd.⁶⁰

53 S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 156-157; Jovan Grčić, *Bunjevci i Novosadsko Srpsko narodno pozorište*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 141-146; V. Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija*, 186-201; M. Beljanski, *Sombor*, 6.

54 Šandor Mesaroš, *Delatnost srpsko-bunjevačkog agitacionog odbora i nacionalno pitanje u Vojvodini pre prvog svetskog rata*, Zbornik za istoriju 23, Novi Sad 1981, 163-176.

55 V. Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija*, 119-200.

56 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 85, 120; M. Beljanski, *Sombor*, 27-29; Arpad Lebl, *Gradanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad 1979, 327.

57 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 72-74. Za ilustraciju negativnih stajališta habsburških Srba prema Habsburškoj monarhiji uspor. Mita Kostić, *Grof Koler kao kulturno-prosvetni reformator kod Srba u Ugarskoj u XVIII veku*, Srpska kraljevska akademija, posebna izdanja knjiga LXXXVIII, filozofski i filološki spisi knjiga 20, Beograd 1932.

58 Npr. I. Iványi, *Szabadka II*, 580; S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 144, prema Révay - Nagy *lexikonu*; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 100.

59 L. Knežević, *O Bunjevcima*, 105; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 73-74.

60 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 249-250. Zanimljivo je da Mate Šimundić u svome *Rječniku osobnih imena*, Zagreb 1988, gotovo i nije naveo vrlo brojne inačice bunjevačkih osobnih imena.

6. Posebno se problematičnim čine tumačenja pokušaja mađarizacije Bunjevaca (osobito nakon Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine), danas pretvoreni u pravu famu.

Činjenica je da je mađarizacija postojala, da su o njenoj opasnosti govorili bunjevački preporoditelji, da je izvršena kolonizacija mađarskoga pučanstva u južne dijelove tadašnje države, da je mađarizacija postigla izvjesne rezultate među dijelom relativno malobrojnog građanstva i inteligencije, da je došlo do promjene bunjevačkih naziva mjesta u korist mađarskih itd.

Međutim, nedvojbeno je da se nakon raspada Austro-Ugarske pitanje mađarizacije potencira baš od strane i pod uticajem srpskih autora,⁶¹ dok su bunjevački pisci više bili zainteresirani za stanje u novostvorenoj državi. Iza stalnog podsjećanja na mađarizaciju, srpska je politika vješto gurala srbizaciju, preobraženu u slavenstvo, jugoslavenstvo i slične “neutralne” ideje.⁶²

O razmjerama i ciljevima srbizacije ćemo govoriti malo kasnije. Ovdje ćemo samo istaći uočenu pojavu da je upravo kao rezultat mađarizatorskih težnji došlo do bunjevačkoga preporoda, da je mađariziran samo mali dio građanstva i da su Bunjevci u tome periodu i u gradu, a na selu potpuno održali svoj jezik. Neka su današnja bunjevačka prezimena mađarskoga porijekla što je rezultat “pobunjevčenja” u mnogim mješovitim brakovima. Postojali su brojni primjeri dobre suradnje među Bunjercima i Mađarima u formiranju dobrotvornih društava, u crkvenim pitanjima, na političkom polju itd.⁶³ Pored svega toga, razmjer kolonizacije Mađara u bunjevačke krajeve ne može se mjeriti omjerom doseljenih i naseljenih Srba nakon 1918. godine. Navedeno stajalište najbolje potvrđuje ova konstatacija: “koliko god su neka iskustva u Austro-Ugarskoj bila neugodna, ipak smo mi Hrvati, Bunjevci i Šokci, baš u njoj dobili Suboticu kao razvijeni gradski školski i kulturni centar.”⁶⁴

Potrebno je još spomenuti i mađarizaciju od strane mađarskih vlasti tijekom razdoblja 1941.-1944. Tadanji mađarski režim treba promatrati u sklopu ondašnjeg vremena, dakle kao fašistički. Mađarske su vlasti internirale bunjevačke vjerske vođe (pravilno ocjenjujući njihov utjecaj među narodom) u druge dijelove Mađarske,⁶⁵ proganjale, zatvarale i ubijale neke Bunjevce, što nije bila bunjevačka osobenost, već je to važilo i za pripadnike drugih nacija, a kriteriji za proganjanje su proizlazili iz

61 Primjerice Aleksa Ivić, koga A. Sekulić u svojoj monografiji često citira kada govori o mađarizaciji (75, 76, 80), Vasa Stajić, (*Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca; Mađarizacija i preporod Bunjevaca*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu VIII/1, Sremski Karlovcima 1935, 50-93); S. Ilkić, *Bunjevci i mađarizacija* itd.

62 Primjerice V. Stajić, kada kritizira Pekićevu *Povijest Hrvata u Vojvodini*, kaže da se neće osvrnuti na dio knjige “koji kazuje događaje od god. 1918-1929”. *Mađarizacija i demađarizacija*, 159.

63 Na hipertrofirane priče o mađarizaciji, zanemarivanje stvarne srbizacije, te na nedovoljno istraženu bunjevačko-mađarsku suradnju u prošlosti, odlično je ukazao Tome Vereš u spomenutom kritičkom i studioznom prikazu prvog izdanja Sekulićeve monografije: *O prvog “Bunjevačkoj Summi”*.

64 Joso Stipičić, *Genocid Hrvata u Bačkoj*, Nova Hrvatska 17/1976, London, 11. Slične težnje ka objektivnijem preispitivanju prošlosti hrvatsko-mađarskih odnosa (namjesto isključivog istraživanja negativnoga) uočljive su zadnjih godina i u Hrvatskoj, te se ne može oteti dojmu da su na objavljivanje prve cjelovite povijesti Mađarske na hrvatskom jeziku (Péter Hanák i dr., *Povijest Mađarske*, prijev. s engl. Drago Roksandić, Veljka Čolić-Peisker, Zagreb 1995) utjecale nove političke prilike.

65 Pri čemu treba istaknuti brigu o njima koju su iskazali mađarski svećenici, T. Vereš, *O prvog “Bunjevačkoj Summi”*, 94.

naravi tog režima.⁶⁶ Otpuštanja iz državnih službi Slavena po dolasku mađarskih vlasti nedvojbeno je bio revanšizam, odn. reakcija na iste mjere srpskih vlasti nakon 1919. godine. No, tadašnje mađarske vlasti su, prema svjedočanstvima starijih ljudi, uvijek pravile razliku između kolonista i bunjevačkih i srpskih starosjedilaca, ali i između Bunjevaca i Srba. A kako je ustanovio T. Vereš, tijekom Horthyjeve Mađarske u Subotici je slobodno radilo dvanaest bunjevačkih društava, i tiskano je više publikacija na hrvatskom jeziku,⁶⁷ sukladno čemu i konstatira "da su Bunjevci i Šokci u Horthyjevoj Mađarskoj bili neravnopravni, ali je gruba povijesna neistina da su im bila 'oduzeta sva ljudska prava'".⁶⁸

7. Kada se Austro-Ugarska raspadala pod utjecajem doktrine o stvaranju sanitarnoga kordona prema boljševičkoj Rusiji, francuskog suzbijanja njemačkog uticaja u Europi i Wilsonovih ideja o narodnom samoodređenju, francuski je general d'Espéry, komandant Solunske fronte, odredio demarkacijsku liniju iznad Subotice, Baje i Pečuha. U takvim uvjetima su Bunjevci zajedno sa Srbima formalno izborili otcjepljenje od dotadašnje domovine, premda njihove odluke u tome pravcu svakako nisu bile odlučujuće.⁶⁹ U takvim uvjetima je došlo do prve jugoslavenske države u kojoj je u odnosu na bačke Bunjevce i Šokce trebalo ne dozvoliti integriranje u hrvatsku naciju.

U novoj državi o Bunjercima se počinje konstantno govoriti kao o katoličkim Srbima⁷⁰ ili pak o njihovoj zasebnosti (pri čemu se ona poima u smislu odvojenosti od

66 U prilog tome govori razmišljanje A. M. Kuntića kada govori o Martinu Matiću, prosrpski orijentiranom somborskom Bunjevcu: "Motiv da se uoči okupacije odseli iz Sombora, bio je taj što je predvideo da će u predstojećoj katastrofi jugoslavenske države, Bačku (znači, i Sombor) okupirati mađarske trupe, a da to može predstavljati i katastrofu za njegovu ličnost, s obzirom da ga je mađarska država bila svojevremeno ucenila... zbog "ogrešenja" koja je 1920-1921. učinio kao funkcioner jugoslavenske vlade (veliki župan), u vreme dok je Baja bila pod upravom (okupacijom) naše armije... Što se on... odlučio da pade u Beograd, nije bilo slučajnost, već što je smatrao da njegova lična sudbina treba da bude vezana sa sudbinom njegovog, tj. srpskog naroda, čiji duhovni centar će i u slučaju okupacije biti Beograd." Alba M. Kuntić, *Iz istorije bačkih Bunjevaca*, Spomenik SANU CXXXII odjeljenje istorijskih nauka 8, Beograd 1991, 200.

67 T. Vereš, *Q prvog "Bunjevačkoj Summi"*, 94; Isti, *Prilog istini o bačkim Bunjercima*, 115-116.

68 Isto, 116.

69 U međuratnom periodu je dosta često izražavana žalost Bunjevaca iz jugoslavenske države što u njen sastav nisu ušli i Bunjevci iz tzv. Bajskog trokuta. No, za to postoji više objektivnih razloga. Prvi i najvažniji je što je prema odredbama Trianonskoga mirovnoga ugovora Pečuh s okolicom ostao u Mađarskoj, te je prigodom odlučivanja o novoj granici svakako uzeta u obzir strategijska i gospodarstvena suvišnost Bajskog trokuta. (Podrobnije o stvaranju trianonske granice usp. Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad 1975). Pored toga, svakako treba imati u vidu i brojčanu manjinu tamošnjih Bunjevaca u odnosu na mađarsko pučanstvo. Prema "Nevenu" (2/1911, Subotica, 12). U Baji je bilo 4-5.000 tisuća Bunjevaca, od nešto više od 21.000 stanovnika. To se može smatrati dosta točnim podatkom, jer Stanojevićeva enciklopedija navodi da je prema državnom popisu iz 1910. Bunjevaca i Šokaca 1.900, a Srba oko 300, pa "Nevenove" brojke dosta točno određuju broj "kripto-Bunjevaca". Pored nedovoljno realnih hrvatskih političara u Subotici, problem Bunjevaca što su ostali u Mađarskoj poticala je i srpska politika kako bi se skrenula pažnja sa srbizacije u južnoslavenskoj državi. Ovdje također treba imati na umu i znamenitu Pašićevu misao o "Latinima" i nezainteresiranost vladajućih srbijanskih krugova glede prevelikog broja katolika u novoj državi.

70 Spomenuti A. Ivić, profesor međuratnog subotičkog Pravnog fakulteta, Bunjevce je otvoreno smatrao Srbima i tako ih nazivao u svojim djelima ("Srbi Bunjevci, katolički Srbi"), a navedenog D. Popovića i ne tako otvorena prosrpska i antihrvatska stajališta V. Stajčića opovrgavao je P. Pekić (*Vae victis ili pobijanje kritike dra Dušana Popovića i Vase Stajčića*, Subotica 1930).

Hrvata, ali ne i od Srba)⁷¹, pa je u “Stanojevićevoj” enciklopediji vojvodanski srpski historik Dušan J. Popović⁷² ponovio tada čestu tezu o procesu kroatizacije Bunjevaca. U svakom slučaju tendenciozno se osporava hrvatstvo Bunjevaca. U Subotici je otvoren Pravni fakultet s očitim ciljem širenja srpskih ideja među ovdašnjim stanovništvom, ali i “poboljšanja” nacionalnog sastava ovdašnjeg stanovništva, dočim je u istom cilju izvršeno i koloniziranje srpskoga pučanstva iz nerazvijenih balkanskih krajeva. Bunjevački su nazivi naselja zamijenjeni srpskim (npr. Subotica i Bajmok namjesto Subatica, Bajmak) te su stari nazivi potpuno nestali i u svakodnevnoj uporabi.⁷³ Novoustanovljeni školski sustav (osim prvih nekoliko godina nove države) imao je za cilj nestanak ikavice, hrvatskoga narodnog jezika, u korist ekavice, srpskoga književnog jezika. Brojne hrvatske udruge i članovi hrvatskih stranaka u Subotici, utemeljni između dva svjetska rata, bili su pod stalnim prijetnjama agresivnih srpskih snaga svrstanih u različite stranke i pokrete.

Poslije II. svjetskog rata, nakon kratkotrajnog perioda postojanja hrvatskih glasila i škola, situacija za Bunjevce postaje sve lošija. I pored nepostojanja brojčane inferiornosti Bunjevaca u odnosu na Srbe (u Subotici čak i višestruke nadmoći), u sjevernoj Bačkoj srpski je književni jezik potpuno istisnuo hrvatsku ikavicu, koje se Bunjevci stide zbog ismijavanja od strane Srba. Kao rezultat toga jezik komuniciranja među samim Bunjercima postaje ekavica, dok se hrvatski književni jezik danas smatra gotovo stranim. Kao rezultat kolonizacija poslije I. i II. svjetskog rata, te stalnih srpskih imigracija iz Srbije, Crne Gore, Hercegovine, Bosne i Hrvatske,⁷⁴ broj je srpskog pučanstva narastao s oko 3.500 iz 1910. godine na 22.335. u 1991. godini. Ova je brojka znatno izmijenjena nakon srpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, pogotovu u procentualnom smislu zbog odseljavanja Mađara i Hrvata. Među ostalim, i kroz snižavanje kulturnih vrijednosti (napose kroz srpske “novokomponirane narodne” pjesme) bunjevačko stanovništvo se odvlači od srednjoeuropske civilizacije, pa ljudi smatraju Suboticu dijelom Balkana. Bunjevački običaji postaju nepoznati samim Bunjercima. Nemogućnost nacionalnog političkog i društvenog organiziranja za komunizmima bila je neusporedivo pogubnija za Hrvate nego za Srbe, zbog navedenih općih uvjeta (školstvo, informacijski sustav itd.). Ovdje bismo spomenuli još samo

71 Usp. znakovitija djela i noviju literaturu: Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd 1930; Aleksa Ivić, (npr. *Bunjevci, Srbi i Hrvati*, Književni Sever 1/7, Subotica 1925, 35-36; *Iz prošlosti Bunjevaca*); Alba M. Kuntić, navedena djela *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, te *Iz istorije bačkih Bunjevaca*; Slavko Gavrilović, *Sombor - Graničarski šanac (1687-1745)*, Zbornik Matice srpske za istoriju 46, Novi Sad 1992, 9.

72 U pitanju je povjesničar koji je primjenjivao problematičnu metodologiju. U obradi svojih brojnih razmatranja o Srbima u Ugarskoj i kasnije u Vojvodini, on potpuno isključuje razmatranje drugih narodnosnih skupina, što osobito vrijedi za Bunjevce, Šokce i srijemske Hrvate.

73 Premda se nameće slična komparacija s Mađarskom, kod tamošnjih Bunjevaca koji su uspjeli održati nacionalnu svijest i jezik (a takvih ipak nije malo) zadržali su se i hrvatski nazivi mjesta (npr. Bikić za *Bácsbokod*, Matević za *Mátetelke* itd).

74 Posebnu je ulogu tu odigrao prije II. svjetskog rata spomenuti subotički Pravni fakultet, te nakon 60-ih godina subotički Ekonomski fakultet. O motivima utemeljenja subotičkog Pravnog fakulteta usp. K. Kuntić, *Pravni fakultet*, 17, 83a-83b.

1971. godinu kada su stradali vodeći bunjevački intelektualci (otpuštanja s radnih mjesta, suđenja itd.).⁷⁵ Posvemašnja srbizacija, kako je s pravom primjećeno, ima za rezultat posvemašnju letargiju među bunjevačkim življem.⁷⁶

8. Vrlo važna značajka Bunjevaca u Bačkoj je duboka religioznost i nazočnost Crkve u svakodnevnom ali i duhovnom životu. Tako je, primjerice, Crkva dugo zadržala veliki utjecaj u bunjevačkoj književnosti,⁷⁷ svećenici su bili među vodećim bunjevačkim preporoditeljima XIX. i XX. stoljeća, kao što je Katolička crkva bila na braniku očuvanja nacionalnog identiteta Bunjevaca tijekom srbizacijskih nasrtaja. A kako Rimokatoličkoj crkvi od svih južnoslavenskih naroda pripadaju samo Hrvati i Slovenci, već i sama ta činjenica određuje nacionalnu pripadnost Bunjevaca.

Religija je bitna značajka bunjevačkoga života, pa su, npr. bunjevački običaji duboko vjerski prožeti,⁷⁸ a još i danas starije osobe računaju vrijeme po crkvenim blagdanima. Premda je utjecaj Crkve na Bunjevce oslabio nakon Drugog svjetskog rata pod utjecajem ateističkoga društva, Bunjevci su i ovdje pokazali mnogo veću privrženost svojoj Crkvi nego pravoslavni Srbi. Ovdje valja naglasiti da je većina onih koji ne osjećaju pripadnost hrvatskome narodu, već samosvojnost shvaćenu u bliskoj vezi sa Srbima, ateistički orijentirana.

Zato se može slobodno reći da je Crkva održala Bunjevce u cijelom njihovom bačkom dijelu povijesti. O opravdanosti takvog stava, među ostalim, govori i ovaj citat Albe M. Kuntića: "... treba... ukazati na okolnost da je katolički klir u historiji bačkih Bunjevaca imao značajnu, 'istorijsku' ulogu, značajnu prevashodno u negativnom smislu."⁷⁹

9. Posebno mjesto u rastakanju bunjevačkog identiteta ima urbanizacija. Općepoznata je činjenica da je grad *melting pot* za različite manjinske zajednice, ali je znakovit slučaj Bunjevaca u Subotici, koji su asimilirani premda su bili brojčana većina u gradu.

U doba Austro-Ugarske, ali i poslije, u Kraljevini Jugoslaviji, veći je dio bunjevačkoga življa bio ruralni⁸⁰ - svakodnevni život se odvijao u porodičnim zadrugama na salašima, udaljenima od državne vlasti. U takvim uvjetima jezik, kultura, osjećaj zasebnosti je uspio opstati.

No, nakon II. svjetskog rata, industrijalizacija i urbanizacija, zajedno sa srpskim školskim sustavom i drugim već istaknutim elementima dovode do toga da se brojno nadmoćno bunjevačko pučanstvo postupno i, čini se, nepovratno posrbljuje. S urbanizacijom jamačno treba dovesti u vezu i rušenje dijela Subotice (Bajnat i dio Kera) koji je bio nosilac bunjevačke svijesti. Na tom su mjestu podignute radničkevišekatnice,

75 Nova povijesna i sociološka istraživanja bi trebala znanstveno utvrditi metode, stupnjevitost i stanje srbizacije bačkih Bunjevaca.

76 T. Vereš, *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*, 103-106.

77 * * *, *Pregled bunjevačke književnosti*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 124-131.

78 Antun Gabrić, *Bunjevački narodni običaji*, Zbornik predavanja Znanstvenog skupa u Subotici, 12-14. VIII. 1986 povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj, Subotica 1987, 243-251.

79 A. M. Kuntić, *Iz historije bačkih Bunjevaca*, 137.

80 Čak se govori "da su Bunjevci čisto agrarne strukture...krajem XIX i početkom XX veka". A. Lebl, *Gradanske partije*, 308.

i među Bunjevcima s “Prozivke” nacionalna svijest je na vrlo niskoj razini, što bi empirijska istraživanja svakako potvrdila.

10. Vraćajući se na pitanje jezika, kao jednog od stožera očuvanja nacionalnog identiteta Bunjevaca, treba još istaći pogubnost ulaska u južnoslavensku zajednicu i po ovom pitanju.

Za vrijeme vladavine Habsburgovaca ikavština se uspješno zadržala zbog njene različitosti od mađarskoga, kao neslavenskog jezika. A od svih južnoslavenskih jezika, ikavica je dio samo hrvatskog a ne i drugih jezika.

S ulaskom u južnoslavensku državu, srpski je postao službenim jezikom u Bačkoj. Ikavština zbog sličnosti s ekavicom ubrzano nestaje, i to u gradu gotovo potpuno, po selima djelomice, a nešto jače se uspjela zadržati na salašima, kojih je opet svakodnevno sve manje.⁸¹

Proces formiranja nacionalne svijesti kod bačkih Bunjevaca je praktički još uvijek nedovršen, a na dalji slijed događaja, pored navedenih, mogu utjecati i drugi čimbenici, pri čemu će jedan od najbitnijih biti odnos između države u kojoj bački Bunjevci žive i matične države Bunjevaca.

81 Na ovaj je problem ukazao i lijepo ga ilustrirao T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, 127.

Primjeri za potpuno navođenje djela u popisu literature na kraju članka te za skraćeno navođenje u samom tekstu:

Knjiga jednoga autora:

Buljovčić, Josip. 1996. *Filološki ogledi*. Subotica: NIP Subotičke novine.
(Buljovčić 1996, 65)

Knjiga dvoje ili troje autora:

Silić, Josip i Ivo Pranjković. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
(Silić i Pranjković 2007, 112)

Knjiga četvero i više autora:

Barić, Eugenija i sur. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školske novine i Pergamena.
(Barić i sur. 1999, 218)

Knjiga s urednikom umjesto autora:

Temunović, Josip (ur.). 2004. *Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću*. Subotica: Zadužbinski odbor Zadužbine biskupa Budanovića.
(Temunović 2004, 35-37)

Knjiga s urednikom ili prevoditeljem uz autora:

Rapacka, Joanna. 2002. *Leksikon hrvatskih tradicija*. Prev. Dalibor Blažina. Zagreb: Matica hrvatska.
(Rapacka 2002, 76)

U slučaju kad imamo autora urednik ili prevoditelj navode se samo ako je to za temu kojom se bavimo posebno važno. Isto vrijedi i za označivanje izdanja knjige – ako je zbog nečega posebno važno o kojem je izdanju riječ, navodi se superskriptom prije godine izdanja, npr. ²2008.

Poglavlje u knjizi ili rad u zborniku:

Šarić, Marko. 2008. Bunjevci u ranome novom vijeku: Postanak i razvoj jedne predmoderne etnije. U: Milana Černelić, Marijeta Marković i Tihana Rubić (ur.). *Živjeti na krivom putu*. Zagreb: FF press. 15-43.
(Šarić 2008, 21)

Članak u časopisu:

Libman, Emil. 2007. Otvaranje prve građanske bolnice u Subotici 1841. godine. *Ex Pannonia* 11: 68-73.
(Libman 2007, 70)

Uz naziv časopisa navodi se osnovna brojučana odrednica prema kojoj je u časopisu najlakše pretraživati – u većini slučajeva riječ je o godištima, ali u nekim slučajevima to mogu biti i brojevi. Ako se uz osnovnu broječanu odrednicu navodi i sekundarna, npr. uz godišta i broj časopisa, ona se navodi u zagradi, npr. *Jezik* 54 (3), 5-14.

Članak u popularnom magazinu ili novinama:

Beretić, Stjepan. 2006. Sveta Katarina Ricci. *Zvonik*, ožujak, 16.

(Beretić 2006, 16)

Runje, Dujo. 2005. Ono što je normalno za druge, trebalo bi biti i za nas. *Hrvatska riječ*, 15. travnja, 12-15.

(Runje 2005, 13)

U slučaju manje poznatih novina i časopisa ili kad ih postoji nekoliko s istim nazivom, pa bi zato čak i oni koji se bave našim područjem mogli imati teškoća s točnim identificiranjem publikacije, uz naziv je moguće navesti i mjesto izdavanja, npr. *Hrvatska riječ*, Subotica, 15. travnja, 12-15.

Magistarski radovi i doktorske disertacije:

Bačić, Slaven. 2001. *Povjerenstveni statuti Subotice, Sombora i Novog Sada s osvrtom na hrvatske slobodne kraljevske gradove*. Doktorska disertacija, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.

(Bačić 2001, 75-88)

Članak iz mrežnoga časopisa:

Erceg, Filip. 2008. Tko to kaže, tko to laže da je Goli otok Krležina ideja? *Balkanski književni glasnik* 2 (15) <http://www.balkanwriters.com/broj15/filipercegesej15.htm>. (Posjet 5. II. 2009.)

(Erceg 2008)

ZAVOD ZA KULTURU VOJVOĐANSKIH HRVATA

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata je ustanova za znanstvena, stručna, razvojna i primijenjena istraživanja u području kulture, menadžmenta u kulturi i kulturne produkcije hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini.

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata osnovan je Odlukom Skupštine AP Vojvodine od 1. ožujka 2008. godine i Odlukom Nacionalnog vijeća hrvatske nacionalne manjine od 29. ožujka 2008. godine.

Sjedište Zavoda je u Subotici, Ulica Harambašićeva 14.

Djelatnost Zavoda

Zavod se bavi sljedećim djelatnostima koje obuhvaćaju promidžbu, poticanje, čuvanje, razvijanje i organiziranje:

- kulture, znanosti i jezika hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini;
- multikulturalnosti i interkulturalnosti na području Vojvodine;
- suradnje s ustanovama i organizacijama u području kulture, znanosti i umjetnosti u Republici Srbiji;
- uspostavljanja veza i suradnje ustanova kulture, organizacija i pojedinaca u AP Vojvodini s međunarodnim ustanovama i organizacijama (Vijećem Europe, Europskom unijom, UNESCO-om, i dr.);
- promidžbe jednakosti između državnih, privatnih i građanskih inicijativa u području kulture, znanosti i umjetnosti;
- normativne djelatnosti u području kulture, znanosti i umjetnosti i usklađivanje s europskim standardima;
- tržišne orijentacije radi poboljšanja uvjeta za rad i djelatnost kulturnih subjekata;
- amaterizma hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini;
- umjetničkog stvaralaštva mladih talenata;
- stručno usavršavanje i obrazovanje, organiziranjem seminara, radionica i kampova;
- razvijanje turizma u kulturi; i
- informacijsko-dokumentacijske djelatnosti u području kulture, znanosti i umjetnosti.

Zavod obavlja djelatnost na temelju svojih programskih i planskih dokumenata, odluka i zaključaka donešenih od strane autoriziranih organa, radnih tijela i odbora, forumskim i neposrednim radom i uključivanjem svih kompetentnih i zainteresiranih organizacija i ustanova, predstavnika republičkih, pokrajinskih i općinskih organa i pojedinaca iz kulture, umjetnosti, znanosti, prosvjete i obrazovanja.

USTROJSTVO ZAVODA

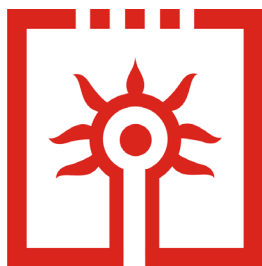
Zavod je ustanova u kojoj je rad organiziran po ustrojbenim jedinicama:

- Znanstveno-istraživačka jedinica,
- Informacijsko-dokumentacijska i komunikacijska jedinica,
- Jedinica za kulturno-umjetničke manifestacije, stručno usavršavanje i obrazovanje u kulturi, znanosti i umjetnosti hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini.

Jedinice Zavoda ostvaruju međusobnu suradnju u realizaciji svojih programa rada.

Zavod razvija **međunarodnu suradnju** u području znanosti, kulture i umjetnosti vojvođanskih Hrvata radi unapređivanja i razvijanja međunarodne kulturne suradnje hrvatske nacionalne zajednice.

Zavod ostvaruje suradnju u okviru izrade projekata u području kulture i umjetnosti s međunarodnim organizacijama.

ZAVOD ZA KULTURU ■
VOJVOĐANSKIH HRVATA

Harambašićeva 14, 24000 Subotica

telefon/fax: 024/535-533

e-mail: ured@zkvh.org.rs

www.zkvh.org.rs

GODIŠNJAK ZA ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA

Nakladnik
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata

Glavni i odgovorni urednik
Tomislav Žigmanov

Tiraža
300

Tisak
AMB Grafika Novi Sad

Subotica, 2009.

ISBN 978-86-87831-03-2

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

050.48:930.85(=163.42)(497.113)GODIŠNJAK ZA ZNANSTVENA
ISTRAŽIVANJA ZAVODA ZA KULTURU VOJVOĐANSKIH HRVATA (082)
930.85(=163.42)(497.113)(082)

GODIŠNJAK za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata,
Subotica / [uredničko vijeće Slaven Bačić ... et al.]. – Subotica : Zavod za kulturu
vojvođanskih Hrvata, 2009 (Novi Sad : AMB grafika), - vii, 281 str. ; 24 cm. – (Zavod
za kulturu vojvođanskih Hrvata : br. 1)

Tiraž 300.

ISBN 978-86-87831-03-2

a) Годишњак за знанствена истраживања Завода за културу војвођанских Хрвата –
Зборници b) Хрвати – Културна историја – Војводина – Зборници

COBISS.SR-ID 245475591